

DOUĂ MONEDE AUTONOME DIN MESAMBRIA DESCOPERITE ÎN JUD. ALBA

VIORICA PAVEL

Pentru perioada autonomiei, în afara monedelor mesambriote de argint și aur semnalate până în prezent în patru tezaure¹, în teritoriul geto-dacic pătrund și câteva monede izolate de bronz, al căror repertoriu mult prea modest se poate completa acum cu încă două exemplare provenite din județul Alba.

Una dintre aceste piese se află în vechile colecții ale Muzeului Național al Unirii din Alba Iulia, fiind achiziționată de către A. Cserni, în iunie 1910, cu mențiunea vagă că provine de la Apulum². Cea de-a doua piesă a fost descoperită în august 1993, în com. Berghin, jud. Alba³, într-un mormânt de incinerare, cu ocazia săpăturilor arheologice efectuate în necropola daco-romană situată pe promontoriul numit „În Peri”, la marginea sud-estică a comunei.

Descrierea pieselor este următoarea:

Av. Cap de femeie, cu diademă, spre dreapta.

Rv. Athena-Alkis (apărătoarea poporului) spre stânga, cu scutul în mâna stângă și cu lancea în dreapta. În față, un coif. De o parte și de alta, începând din dreapta, pe două rânduri, legenda MEEAM / BPIANQN.

1-2. AE ↑ 6,70 g; 23 mm; Alba Iulia, 1910. ↑ 7,25 g; 21 mm; Berghin, jud. Alba, 1993.

Head, p. 279; I. Karayotov, *Monetosečeneto na Mesambria*⁴, Burgas, 1992, p. 45.

Fig. 1. Monede autonome din Mesambria descoperite la Alba Iulia (1) și Berghin (2).

Primul exemplar de același tip cunoscut în Dacia este cel descoperit în cetatea dacică de la Costești (com. Orăștioara de Sus, jud. Hunedoara)⁵, în timpul săpăturilor arheologice întreprinse între anii 1925–1928. Având în vedere că, după B.V. Head⁶, monede de acest gen se emit în Mesambria în tot cursul secolelor III–II a.Chr., iar forma legendei, ΜΕΣΑΜΒΡΙΑΝΩΝ, este târzie, întâlnindu-se și pe monedele imperiale, M. Macrea consideră că această monedă se datează probabil în ultima perioadă a monetăriei autonome, adică la sfârșitul secolului al II-lea a.Chr.⁷ La aceeași concluzie ajunge și M. Petrescu-Dîmbovița, când prezintă un exemplar identic cu cel de la Costești, descoperit întâmplător în anul 1944, în comuna Cucerdea, jud. Mureș⁸.

După opinia lui I. Karayotov⁹, monedele de tip Athena-Alkis sunt cele mai răspândite monede autonome de bronz. Exemplarele mai vechi, însoțite de legenda ΜΕΤΑΜΒΡΙΑΝΩΝ, se prezintă în trei variante stilistice, emise în trei perioade succesive, cuprinse, aproximativ, între anii 275–175 a.Chr. Astfel de piese se întâlnesc frecvent într-o serie de tezaururi din Bulgaria, cum sunt cele de la Bratovo (Burgas), Sădievo (Aitos), Razbojna (Ruen), Draganovo (Burgas), Gorica (Pomorie) etc.¹⁰, care au fost îngropate cel mai târziu la sfârșitul primului sfert al secolului al II-lea a.Chr., așa cum demonstrează exemplarele cele mai recente din tezaurul de la Bratovo¹¹. De obicei, monedele din această serie mai veche nu apar în compania celor din seria mai târzie, cu legenda ΜΕΣΑΜΒΡΙΑΝΩΝ. Excepție face, în acest sens, doar tezaurul de la Černa mogila (Aitos)¹², conținând 231 de piese, ce se încheie cu patru exemplare având litera Σ în legendă și care a fost îngropat aproximativ la mijlocul secolului al II-lea a.Chr.

Singurul tezaur care conține numai monede de tip Athena-Alkis cu legenda ΜΕΣΑΜΒΡΙΑΝΩΝ este cel descoperit recent în săpăturile arheologice efectuate la o mică fortificație tracică din apropiere de satul Ruen (Burgas)¹³, având un număr de cinci exemplare. Referindu-se la emiterea acestor monede, marcate în câmpul stâng prin stema orașului, coiful corintian și litera Σ în legendă, I. Karayotov consideră că, în general, ele se pot data între anii 175 și 72 a.Chr., fiind contemporane cu stilul mijlociu și târziu al tetradrahmelor mesambriote¹⁴, dar începutul lor trebuie plasat mai probabil cel mai devreme spre mijlocul secolului al II-lea a.Chr.¹⁵, așa cum se poate deduce din informațiile furnizate în acest sens de structura tezaurului de la Černa mogila.

Revenind la cele două monede mesambriote descoperite în jud. Alba, la Alba Iulia și Berghin, considerăm că acestea, alături de cele de la Costești¹⁶ și Cucerdea¹⁷, dar și de cea de la Orlea, jud. Olt¹⁸, toate de același tip cu piesele din micul tezaur de la Ruen, precum și cu exemplarele finale din tezaurul de la Černa mogila, au fost emise, foarte probabil, între mijlocul secolului al II-lea și primul sfert al secolului I a.Chr.

În afară de piesele prezentate mai sus, în Dacia s-au mai descoperit și alte monede autonome de bronz emise de Mesambria. Menționăm, în acest sens, un exemplar provenit de la Reșca, com. Dobrosloveni, jud. Olt¹⁹, cu coif în profil pe avers și META între spițele unei roți, pe revers, datat în secolul al III-lea a.Chr.²⁰, precum și un altul de la Târnăvioara (azi inclus în or. Copșa Mică, jud. Sibiu)²¹, depistat în locul numit „Cetățuia”, având pe avers capul lui Dionysos, iar pe revers (variantă), un trofeu în loc de strugure, și datat, foarte probabil, în cursul secolului I a.Chr.²² Pentru alte două monede descoperite în săpăturile arheologice

din cetățile dacice de la Popești, or. Mihăilești, jud. Giurgiu²³, și Polovragi, jud. Gorj²⁴, nu se precizează, din păcate, tipul monetar. Știm doar că la Popești moneda mesambriotă apare împreună cu alte monede grecești, emise la Amisos, Odessos, Maroneia, Dyrrhachium și Apollonia, precum și cu monede geto-dacice de tip Inotești-Răcoasa și denari romani republicani, iar la Polovragi, alături de o drahmă dyrrhachiană și de trei denari romani republicani din prima jumătate a secolului I a.Chr. Informații destul de vagi există și despre o monedă mesambriotă de bronz ajunsă în Moldova, în colecția unui liceu din Huși, jud. Vaslui²⁵, precum și despre o alta descoperită pe Insula Șerpilor (Leuke)²⁶.

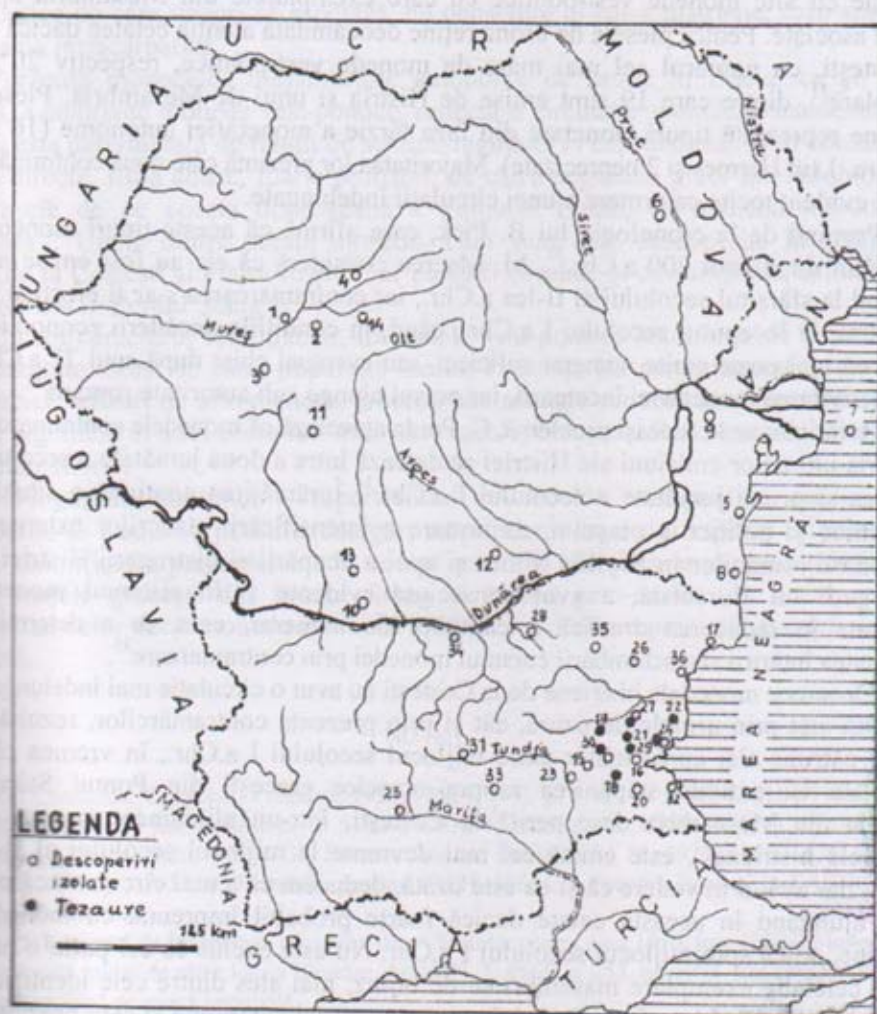

Fig. 2. Răspândirea monedelor mesambriote autonome de bronz în România și Bulgaria: 1 Alba Iulia (Agulum); 2 Berghin; 3 Costești; 4 Cucerdea; 5 Histria; 6 Huși; 7 Insula Șerpilor (Leuke); 8 Mangalia (Callatis); 9 Niculițel; 10 Orlea; 11 Polovragi; 12 Popești; 13 Reșca (Romula); 14 Târnăvioara; 15 Bizone; 16 Aquae Calidae; 17 Bizone; 18 Bratovo; 19 Černa mogila; 20 Develt (Deultum); 21 Draganovo; 22 Gorica; 23 Jambol (Cayble); 24 Nesebăr (Mesambria); 25 Plovdiv (Philippopolis); 26 Provadija; 27 Razbojna; 28 Razgrad; 29 Ruen; 30 Sădievo; 31 Seuthopolis; 32 Sozopol (Apollonia); 33 Stara Zagora; 34 Svištov (Novae); 35 Șumen; 36 Varna (Odessos).

În mod firesc, monedele mesambriote autonome s-au răspândit însă mai întâi în Dobrogea. O serie de exemplare din bronz au ajuns în unele colecții particulare sau muzeale²⁷, fără a li se cunoaște cu exactitate locul de proveniență. Informații mai precise s-au păstrat despre două exemplare descoperite la Histria²⁸ respectiv Niculițel, jud. Tulcea²⁹, precum și despre patru piese găsite la Mangalia și intrate în colecția V. Canarache³⁰.

În ceea ce privește perioada de pătrundere a monedelor mesambriote autonome în teritoriul geto-dacic, considerăm că aceasta poate fi apreciată în corelație cu alte monede vest-pontice cu care exemplarele din Mesambria apar adesea asociate. Pentru piesele de bronz reține deocamdată atenția cetatea dacică de la Costești, cu numărul cel mai mare de monede vest-pontice, respectiv 20 de exemplare³¹, dintre care 19 sunt emise de Histria și unul de Mesambria. Piesele histriene reprezintă tipuri monetare din faza târzie a monetăriei autonome (16 tip Demetra, 1 tip Hermes și 2 neprecizate). Majoritatea lor prezintă câte două contramărci și sunt evident tocite ca urmare a unei circulații îndelungate.

Pornind de la cronologia lui B. Pick, care afirmă că aceste tipuri monetare s-au bătut după anul 200 a.Chr.³², M. Macrea consideră că ele au fost emise mai probabil la sfârșitul secolului al II-lea a.Chr., iar contramarcarea s-ar fi efectuat tot la Histria, la începutul secolului I a.Chr., când, în condițiile decăderii economice, orașul nu mai poate emite numerar suficient, sau eventual chiar după anul 72 a.Chr., când activitatea monetăriei încetează, iar orașul ajunge sub autoritate romană³³.

Referindu-se la aceeași problemă, C. Preda apreciază că monedele contramarcate din seria ultimelor emisiuni ale Histriei se datează între a doua jumătate a secolului al II-lea și prima jumătate a secolului I a.Chr.³⁴ Înrăutățirea continuă a situației economice și politice a orașului, ca urmare a intensificării atacurilor externe, a pătrunderii romanilor în Scythia Minor și apoi a ocupării și distrugerii Histriei de către geții lui Burebista, a avut consecințe evidente și în sistemul monetar, reflectate în reducerea drastică a cantității de numerar, ceea ce a determinat necesitatea întăririi sau schimbării cursului monedei prin contramarcare³⁵.

Deoarece monedele histriene de la Costești au avut o circulație mai îndelungată, dovedită atât prin urmele de uzură, cât și prin prezența contramărcilor, rezultă că ele au pătruns aici aproximativ către mijlocul secolului I a.Chr., în vremea când Burebista își extinde stăpânirea asupra orașelor grecești din Pontul Stâng³⁶. Moneda din Mesambria descoperită la Costești, într-un aliniament cu una din monedele histriene³⁷, este emisă cel mai devreme la mijlocul secolului al II-lea a.Chr., dar având în vedere că și ea este uzată, deducem că a mai circulat încă mult timp, ajungând în această cetate dacică foarte probabil împreună cu monedele histriene, adică spre mijlocul secolului I a.Chr. Nu este exclus ca cel puțin o parte dintre celelalte exemplare mesambriote de bronz, mai ales dintre cele identificate ca fiind emise în ultima fază de activitate a monetăriei autonome și care prezintă și o oarecare uzură, cum sunt cele de la Alba Iulia și Berghin, dar și cele de la Cucerdea, Orlea sau Târnăvioara, să fi pătruns în Dacia aproximativ în aceeași perioadă de timp.

În general, monedele vest-pontice de bronz fiind fiduciare, erau folosite mai mult în zona cetăților emitente și împrejurimile acestora, ajungând doar izolat și întâmplător la distanțe mai mari³⁸.

În ceea ce privește monedele mesambriote de bronz, acestea s-au răspândit în orașele grecești de pe coasta vestică a Pontului Euxin, având însă o concentrare mai importantă în împrejurimile Mesambriei, unde sunt cunoscute atât din tezaure, cât și din descoperiri izolate³⁹.

În teritoriile geto-dacice, monedele autonome de bronz emise de Mesambria sunt prezente în număr relativ redus și dispersate pe o suprafață mare, comparabilă cu cea a monedelor histriene, întâlnindu-se, în afara Dobrogei, în așezări și cetăți aflate atât la sud și est de Carpați, cât și în zona intracarpatică. Este foarte probabil că pătrunderea lor în aceste teritorii s-a realizat prin intermediul altor monede vest-pontice cu care uneori se asociază, cu deosebire al celor histriene, care ajung și în Dacia intracarpatică⁴⁰.

Prezența monedelor mesambriote autonome de bronz în Dacia, ca și, în general, a celorlalte monede vest-pontice, reflectă o circulație sporadică, incidentală, care nu este determinată de relații de schimb regulate, ci exprimă mai mult contacte umane directe, fiind aduse, foarte probabil, de către negustori greci sau autohtoni, din orașele de pe coasta dobrogeană a Pontului Euxin, ca monedă mărunță, personală⁴¹. Unele dintre aceste monede, cum sunt cele descoperite în cetățile dacice de la Costești și Piatra Roșie⁴², ar putea fi corelate și cu campania militară a lui Burebista în Pontul Stâng⁴³.

Cu tot caracterul lor fiduciar, monedele vest-pontice autonome de bronz au fost acceptate totuși de către populația locală. Prezența lor preponderent în *davae* geto-dacice, alături de alte monede grecești sau romane republicane, constituie un posibil argument al unei economii monetare locale, comparabile, eventual, cu cea a lumii elenistice⁴⁴.

Îmbogățirea continuă a repertoriului monedelor vest-pontice autonome descoperite în Dacia va permite, desigur, surprinderea unor noi aspecte referitoare atât la semnificația prezenței lor în aceste teritorii, cât și la ansamblul relațiilor dintre orașele grecești din Pontul Stâng și lumea geto-dacică. În acest sens, semnificarea celor două monede mesambriote din jud. Alba reprezintă, sperăm, încă o etapă.

NOTE

³⁹ a) Constanța. C. Moisil, *CreștCol*, 1938-1942 (1944), p. 5, nr. 40 și 42; IGCH, 771; b) Ion Căruș (fost Cuzgun), jud. Constanța. C. Moisil, *CNA*, 4, 1923, p. 18; IGCH, 734; c) Anadol (azi Simanikoe, Ucraina). IGCH, 866; Gh. Poenaru Bordea, *Dacia, N.S.*, 18, 1974, p. 103-125; idem, *IGCH*, 125, 1979, p. 37-51; d) România, passim. IGCH, 886; Gh. Poenaru Bordea, în *EAIVR*, III, p. 31, s.v. *Mesambria*.

⁴⁰ Cf. Registrul de Inventar al Muzeului din Alba Iulia pentru anul 1910, inv. 10593. Moneda a fost menționată inițial de către Iudita Winkler, *ActaMN*, 2, 1965, p. 253, nr. 1078, dar considerată în mod greșit ca fiind de epocă imperială.

⁴¹ Inv. 7400. Moneda a fost găsită în mormântul de incinerare M 519, împreună cu un fragment de bronz și diferite piese din fier (cuie, lame de cuite, scoabe etc). Cf. M. Blăjan, în *Comunicările arheologice (campania 1993), Satu Mare, 12-15 mai 1994*, București, 1994, p. 5.

⁴² Aducem, și cu acest prilej, calde mulțumiri domnului prof. dr. Gh. Poenaru Bordea, pentru amabilitatea cu care ne-a pus la dispoziție această lucrare.

⁴³ M. Macrea, *AISC*, 2, 1933-1935 (1936), p. 148, nr. 1.

⁴⁴ B.V. Head, *Historia Numorum*, Oxford, 1911, p. 276-279.

⁷ M. Macrea, *loc. cit.*

⁸ M. Petrescu-Dîmbovița, SCȘlași, 2, 1951, 1-2, p. 519-520.

⁹ I. Karayotov, *Monetoseceneneto na Mesambria*, Burgas, 1992, p. 37-43.

¹⁰ Pentru toate aceste descoperiri vezi *ibidem*, p. 37-45.

¹¹ *Ibidem*, p. 43-45.

¹² *Ibidem*, p. 39 și 45.

¹³ *Ibidem*, *loc. cit.*

¹⁴ *Ibidem*, p. 45.

¹⁵ *Ibidem*, *loc. cit.*

¹⁶ M. Macrea, *loc. cit.*

¹⁷ M. Petrescu-Dîmbovița, *loc. cit.*

¹⁸ Iudita Winkler, C. Băloi, ActaMN, 10, 1973, p. 191, nr. 1.

¹⁹ B. Mitrea, SCIV, 15, 1964, 4, p. 571, nr. 11; idem, Dacia, N.S., 8, 1964, p. 373, nr. 11.

²⁰ I. Karayotov, *op. cit.*, p. 37.

²¹ E. Chiriță, V. Lucăcel, V. Pepelea, G. Togan, ActaMN, 4, 1967, p. 457, nr. 4.

²² I. Karayotov, *op. cit.*, p. 47.

²³ R. Vulpe și colab., SCIV, 1955, 1-2, p. 258; B. Mitrea, Dacia, N.S., 8, 1964, p. 373, nr. 9;

idem, Dacia, N.S. 25, 1981, p. 384, nr. 61.

²⁴ Fl. Marinescu, SMMIM, 4-5, 1971, p. 11-12; B. Mitrea, Dacia, N.S., 19, 1975, p. 320, nr. 17.

²⁵ M. Petrescu-Dîmbovița, *op. cit.*, p. 523; V. Mihăilescu-Bîrliiba, *Dacia răsăriteană în secolele VI-I î.e.n. Economie și monedă*, Iași, 1990, p. 135, nr. 105.

²⁶ M. Petrescu-Dîmbovița, *loc. cit.*; V. Mihăilescu-Bîrliiba, *op. cit.*, p. 136, nr. 118.

²⁷ M. Petrescu-Dîmbovița, *loc. cit.*

²⁸ C. Preda, la C. Preda, H. Nubar, *Histria III. Descoperirile monetare 1914-1970*, p. 138, nr. 797-798.

²⁹ E. Oberländer-Târnoveanu, Peuce, 8, 1980, p. 501, nr. 7.

³⁰ M. Petrescu-Dîmbovița, *loc. cit.*

³¹ M. Macrea, *op. cit.*, p. 148; C. Preda, *Istoria monedei în Dacia preromană*, București, 1998,

p. 90.

³² B. Pick, *Die antiken Münzen von Dacien und Moesien*, I, 1, Berlin, 1898, p. 152.

³³ M. Macrea, *op. cit.*, p. 155 și 159.

³⁴ C. Preda, la C. Preda, H. Nubar, *op. cit.*, p. 42-43 și 46; idem *Istoria monedei...*, p. 69, nota 1.

³⁵ C. Preda, *Istoria monedei...*, *loc. cit.*; o monedă histriană de bronz, asemănătoare cu cele de la Costești, de tip Demetra și având două contramărci, a fost descoperită în săpăturile arheologice efectuate la cetatea dacică de la Piatra Roșie (cf. C. Daicoviciu, *Cetatea dacică de la Piatra Roșie*, București, 1954,

p. 76). Monede vest-pontice de bronz contramărcate, din perioada autonomă, au mai apărut și în alte așezări: una tomitană, la Târgșoru Vechi, jud. Prahova (cf. B. Mitrea, Dacia, N.S., 7, 1963, p. 590, nr. 7; C. Preda, *op. cit.*, p. 83); una callatiană, la Poiana, com. Nicorești, jud. Galați (cf. R. Vulpe, SCIV, 3, 1952, p. 202); una odessitană, la Cetățeni, jud. Argeș (cf. B. Mitrea, Dacia, N.S., 7, 1963, p. 590, nr. 3; C. Preda, *op. cit.*, p. 89).

³⁶ M. Macrea, *op. cit.*, p. 159.

³⁷ *Ibidem*, p. 148 și 152.

³⁸ B. Mitrea, Pontica, 11, 1978, p. 93.

³⁹ I. Karayotov, *op. cit.*, p. 37-46; vezi și fig. 2.

⁴⁰ Analiza răspândirii în Dacia a monedelor autonome de bronz emise de orașele grecești de pe coasta dobrogeană a Pontului Euxin ne permite să constatăm că, deși toate sunt prezente, mai mult sau mai puțin, atât la sud, cât și la est de Carpați, numai cele histriene reușesc să pătrundă în zona intracarpatică, ajungând chiar până în nord, la Oarța de Sus, com. Oarța de Jos, jud. Maramureș. Pentru toate aceste descoperiri, vezi C. Preda, *op. cit.*, p. 71, 77 și 83.

⁴¹ Gh. Poenaru Bordea, BSNR, 67-69 (1973-1975), 1975, p. 27; B. Mitrea, *op. cit.*, p. 95; C. Preda, *op. cit.*, p. 93.

⁴² În cetatea dacică de la Piatra Roșie, în afară de moneda histriană autonomă de bronz menționată mai sus (nota 35), s-au mai descoperit următoarele monede: o imitație după o tetradrahmă thasiană și patru monede romane republicane, între care una de factură „barbară” (cf. C. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 75–77). Nu s-a găsit însă nici o monedă emisă de Mesambria, așa cum eronat apare la I. Glodariu, *Relații comerciale ale Daciei cu lumea elenistică și romană*, Cluj, 1974, p. 256, nr. 40 și p. 257, nr. 63. Menționăm că în anul 1981, pe versantul sud-estic al dealului Piatra Roșie, la circa 400 m de zidurile cetății, s-a descoperit un tezaur alcătuit din 277 de monede romane republicane (cf. Viorica Pavel, I. Andrițoiu, *Apulum*, 31, 1994, p. 79–121).

⁴³ B. Mitrea, *loc. cit.*; C. Preda, *op. cit.*, p. 72.

⁴⁴ B. Mitrea, *loc. cit.*; C. Preda, *op. cit.*, p. 93.

DEUX MONNAIES AUTONOMES DE MÉSAMBRIA DÉCOUVERTES DANS LE DÉP. D'ALBA

RÉSUMÉ

On présente deux monnaies mésambriennes en bronze de type Athéna-Alkis avec l'inscription ΜΕΣΑΜΒΡΙΑΝΩΝ qui ont été frappées entre le milieu du IIe siècle et le premier quart du Ier siècle av. J.-C.

La première pièce se trouve dans les anciennes collections du Musée d'Alba Iulia et a été acquise par A. Cserni en juin 1910, avec la spécification qu'elle provient d'Apulum.

La seconde a été découverte en août 1993 à Berghin (dép. d'Alba), dans une tombe d'incinération, à l'occasion des fouilles archéologiques entreprises dans la nécropole daco-romaine située au sud-est de la localité.

Il est très possible que ces monnaies, ainsi que d'autres exemplaires mésambriennes en bronze qui ont été frappées dans la dernière étape du monnayage autonome, aient pénétré en Dacie seulement vers le milieu du Ier siècle av. J.-C., avec d'autres monnaies ouest-pontiques de la même période, c'est-à-dire à l'époque où Burébista s'était emparé des cités grecques du Pont Gauche.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Monnaies autonomes de Mésambria découvertes à Alba Iulia (1) et Berghin (2).

Fig. 2. La diffusion des monnaies mésambriennes autonomes en bronze en Roumanie et en Bulgarie.